

Rapportdel 3.

Material som används av skolor i sex- och samlevnadsundervisning

Katz, Olle, Enheten för Prevention och Utveckling, Social resursförvaltning, Göteborg, 2009.

Inledning

Sexualitet och samlevnad är inget eget, specifikt ämne. I grundskolans läroböcker finns kapitel om sexualitet i biologiboken för högstadiet. Temat berörs ofta i andra ämnens läroböcker, som samhällskunskap, religion och svenska. Den litteratur vi tar upp nedan är exempel på det material lärare kompletterar med. Många lärare kompletterar med "eget" material. Vid en konferens i Göteborg i oktober 2008 svarade ca hälften av 350 deltagare att de använde eget material i någon form. Ofta består detta av klipp ur nedanstående. Det man främst använder är metodmaterial där man kan hitta övningar att göra i gruppen/ klassen. Det kan handla om dilemman, värderingsövningar, men också skönlitterära texter. Faktaböcker används flitigt för att kunna besvara elevers frågor. Nedan har vi valt ut material utifrån två kriterier, dels att de håller en bra kvalitet, dels att de är frekvent använda.

Att välja material innebär att läraren ställs inför ett antal pedagogiska och ideologiska frågor. Hur stor vikt läggs vid information respektive dialog? Hur kan materialet stötta en normkritisk undervisning där man inte utgår från en heteronormativ bild? På vilket sätt presenteras genusaspekter av sexualitet och relationer? Och hur relaterar pedagogen själv till dessa frågor? Pedagogens eget engagemang och medvetenhet om de egna värderingarna är en framgångsfaktor vad gäller undervisningens möjlighet att nå fram och därmed påverka ungdomars attityder och beteende.

Urvalet är gjort utifrån våra egna erfarenheter av sex- och samlevnadsundervisning på skolor, och utifrån en enkät till ansvariga för hiv/STI arbetet i Sveriges alla landsting. Vissa material har spridning främst inom ett begränsat geografiskt område. Listan gör inte anspråk på att vara fullständig.

Metodmaterial

Röda tråden - handbok i sexualitet och samlevnad

Lafa, www.lafa.nu 2006 (ny omarbetad version)

Röda Tråden är en metodhandbok riktad till dem som arbetar med ungdomar i åldern 13-19 år. Materialet ger konkreta tips och förslag till hur man kan arbeta med sex och samlevnad i skolan, på fritidsgården och ungdomsmottagningen. Tips för planering, och vad genusperspektivet tillför undervisningen. Materialet är indelat i ämnesområden, t ex Självkänsla, Sexualitet & Preventivmedel och Etik. Till varje område hör fakta- och fördjupningstexter samt konkreta metoder. Litteraturtips samt ett CD-romspel Sex & Risk, DVD:n Transit samt en CD med bilder från Nationalmuseum ingår också.

Uppdateringar ingår. Pärmerna kan ses som ett standardverk som använts i sex- och samlevnadsundervisningen sedan 1995. Lafa verkar inom Stockholms läns landsting där spridningen av materialet är störst. Materialet är dyrt, en pärm kostar 950:- + moms och frakt

Kropp och sexualitet

Lafa, www.lafa.nu 2006

Denna metodpärm ger tips och förslag på hur man kan tala om sex och samlevnad när man undervisar invandrare inom svenska som andraspråk, inom sfi och ivik. Kropp & Sexualitet är utformat så att du både kan förbereda dig inför, och vara uppmärksam på, elevernas olikheter. Du får konkreta tips på hur du kan hålla ihop klassen och inspirera till diskussion. Materialet är indelat i 17 ämnesområden med tips på fördjupande litteratur. Ett kapitel handlar om religion och sexualitet. Materialet innehåller också tecknade OH-bilder och fotografier på manligt och kvinnligt kön. Uppdateringar ingår. Spridning, se ovan, Materialet är dyrt, en pärm kostar 750:- + moms och frakt.

Fråga Chans

Lafa, www.lafa.nu 2005

Fråga Chans är en metodpärm för dem som arbetar med sex- och samlevnadsfrågor för 10-13-åringar. Här finns olika exempel på hur man kan planera och lägga upp sex- och samlevnadsarbetet, ett 50-tal praktiska metoder, värderingsövningar och fördjupningstexter. Innehåller också Erik Centerwalls bok "Här finns en jag gillar", om samlevnad för denna ålder. Uppdateringar ingår. Pris och spridning, se föregående material.

Katrin Byréus: Du har huvudrollen i ditt liv

Liber 2004

Boken kan ses som en grundbok i hur man arbetar med forumspel och andra affektiva metoder som värderingsövningar som pedagogisk metod. Många exempel på heta stolen, 4-hörn övningar och tankarna bakom. Stor spridning, även på högskolekurser.

Katrin Byréus: Bella – Grus och Glitter 2

KSAN 2001, info@ksan.a.se

Ett material för tjejgrupper med värderingsövningar, forumspel, lekar och avspänningsövningar runt 12 olika teman. En utökad version av Grus och Glitter. Många övningar, indelade i olika teman varav kärlek, sex och relationer är ett. Används av många även i blandade grupper eller i killgrupper med små justeringar. Stor spridning på skolor.

Katrin Byréus och Kjell Snickars: Ta Chansen □ Livskunskap för killar

Ekelunds, 2005.

En utveckling av "Risken finns", och innehåller många övningar med rörelse i fokus. Powerövningar, rollspel, värderingsövningar anpassat till killgrupper i skola, fritidsgårdar, föreningsliv. Övningarna är indelade i flera teman och det finns en genomarbetad metoddel.

Linda Leveau: Vi – en metodbok om samlevnad

Malmö Stad 2004/2006

Mängder av övningar, lekar och uppgifter för ett bra arbete med sex och samlevnad. Beskriver också hur man kan implementera samlevnaden på skolan och samverka med andra ämnen. Sprids i huvudsak i Skåne-regionen

Carolina Thelin: Var sitter känslorna? – Sex och samlevnad för gymnasiesärskolan

Malmö Stad 2008

Samtala om pornografi i skolan

En handledning från RFSU, 2007

Pornografien belyses från fler vinklar. Boken innehåller artiklar och metodtips för samtal om en fråga som upplevs som svår att hantera

Erik Centerwall: "Kärlek känns! förstår du"

Skolverket 1995

Ett referensmaterial om hur man lägger upp samlevnadsundervisningen. Riktad i första hand till gymnasiet och högstadiet. Fakta, metoder och mycket om lärarens roll. Fick pris som världens bästa lärarhandledning -95. Bör finnas på högstadiet och gymnasiet.

Rfsi Ungdom: Bryt!

Ett normkritiskt metodmaterial med fokus på de normer vi har, inte på de som bryter mot normen. Vad menar vi egentligen med normalt?

Fakta

Margareta Forsberg: Ungdomar och sexualitet

FHI rapport 2006:18

En genomgång av den forskning som gjorts under 2000-talet om ungdomars attityder till sexualitet och hur den sexuella praktiken ändrats. Boken tar också upp frågor som varit aktuella i debatten de senaste åren, t.ex. analsex, pornografi, "kompisknull" m.m.

Margareta Forsberg: Ungdomars sexuella hälsa – internationell forskningssammanställning

Socialstyrelsen, enheten för hiv-prevention 2007

Sammanställning av internationella kunskapssammanställningar och svenska erfarenheter om förebyggande arbete. Vilka metoder för hiv/STI-prevention används och vilka erfarenheter har man av deras framgång?

Ronny Tikkanen: Kunskapsbaserad HIV-prevention riktad till män som har sex med män

Socialstyrelsen, enheten för HIV-prevention 2007

En motsvarighet till ovanstående, fokus på män som har sex med män.

Stefan Laack: Kukkunskap

RFSU 2008

Allt man kan behöva veta om det manliga könsorganet

RFSU: Fittfakta

RFSU 2008

Allt man kan behöva veta om det kvinnliga könsorganet

Lena Mobrandt: En hemlighet?

Lafa 1998

En provokativt vacker bok om kvinnans könsorgan. Utmärkt liten bok att studera i smågrupper.

Olle Waller: Om sex

Wahlström&Widstrand 2002

Om sexualitetens historia, synen på sexualitet, pornografi m.m. Ordlista samt frågor och svar från Olle Waller

Katerina Janousch: Sex & sånt

Natur&kultur 1998

Faktabok om pubertet, killars och tjejers kroppar, om sexualitet och känslor, sexualitet och känslor, STI, kroppsuppfattning och många andra undringar.

Sandra Dahlén: Sex med mera

Tiden 2002

Boken tar upp bl.a. sexualitet, njutning, relationer, identitet, kön och makt samt sexuella trakasserier.

Vänder sig främst till tjejer i tonåren, används ofta som referenslitteratur för lärare

Broschyrer

Gratis broschyrer och informationsmaterial finns från bl.a. RFSU och intimhygienbranschen. De sistnämnda produkterna håller en mycket ojämn kvalitet men används i många skolor. RFSL och RFSL Ungdom producerar också material som passa på skolorna.

Tidskrifter

Glöd ungdomstidning, ges ut av Folkhälsoinstitutet. Gratis. www.fhi.se, www.glod.com

Ottar, Tidskrift om sexualitet och samhälle, ges ut av rfsu, www.rfsu.se

Insikt – om hiv, sex och sånt. Landstinget förebygger aids i Stockholm, www.lafa.nu

Film

Många lärare arbetar med filmer, dels upplysningsfilmer från UR, dels klipp ur spelfilmer att samtala omkring.

Hemsidor

Det finns en uppsjö hemsidor med skiftande innehåll och saklighet.

Ofta använda är

www.rfsu.se särskilt skolsajten, www.rfsu.se/skolsajt

www.rfsl.se

www.lafa.nu

www.hiv-sverige.se (hiv-postivas riksorganisation)

www.kondom.nu

www.umo.se (ungdomsmottagningen på nätet)

www.smittskyddsinstitutet.se

www.qx.se (gaycommunity)

Analys

Undervisningen i sexualitet och samlevnad vilar mer på ”beprövad erfarenhet” än på teori. Läroplaner och kursplaner ger inte stor vägledning. Olika skolor och enskilda lärare kan sägas bära sina egna kursplaner. Ur enskilda skolors kursplaner kan man utläsa följande mål:

- Förebygga spridning av hiv/STI
- Ha kunskap om befruktningmekanismen och om biologiska processer.
- Förebygga aborter
- Verka för jämställdhet mellan könen
- Ge kunskap om och förståelse för homo- bi- och transsexualitet
- Ge ungdomarna verktyg för en bättre sexuell hälsa
- Motverka diskriminering p.g.a. kön, etnicitet eller sexuell läggning
- Verka för en god sexualitet inom ramen för kärleksfulla förhållanden
- Förebygga våldtäkter och sexuellt utnyttjande av flickor.
- Skapa samtal om livets viktiga frågor

Det material som används speglar, i brist på centrala mål, ofta de mål och den ideologi som skolan, lärarlaget eller den enskilda läraren har. Vad gäller metodmaterialen bygger många material på en upplevelsebaserad pedagogik. Dramaövningar, dilemman, värderingsövningar används flitigt. Böckerna innehåller i allmänhet goda instruktioner och redovisar tydligt vikten av ett tydligt ledarskap och tydliga regler för att övningarna skall utgöra starten på ett demokratiskt lärande samtal. Rätt använda kan metodmaterialen användas för att fördjupa perspektiven på sexualitet och samlevnad och ge utrymme för reflexion och förståelse för olikheter. Genom övningar kan eleven få flera verktyg, copingstrategier, vilket ger en bättre grund för att fatta goda beslut rörande sexuell hälsa. Alla lärare är inte utbildade i metoderna, kopierade övningar cirkulerar och används utan sammanhang, kunskap eller tydlig avsikt. Metodmaterialen förutsätter alltså adekvat utbildning för att kunna användas framgångsrikt. Utan utbildning i värderingsmetodik och samtalsmetodik kan övningarna tyvärr bli kontraproduktiva, om elever utsätts för sänkningar eller om ledaren har en fördömande inställning till sexuella praktiken utanför normen, t.ex. samkönat sex, analsex eller sexualitet som inte bygger på en stabil kärleksrelation. En kunskapsbaserad undervisning i sexualitet och samlevnad måste, enligt vår uppfattning, vila på tydliga mål. Metoderna skall relateras till dessa mål och ungdomarnas frågor stå i centrum.

Källor till detta kapitel

Forsberg: Ungdomars sexuella hälsa 2007

www.goteborg.se/prevu

www.lafa.nu

www.adlongruppen.se

samt enkät utskickad på mail till ansvariga för hiv/STI-prevention i samtliga landsting